

УДК 821. 161. 2 – 64. 09

ПУБЛІЦИСТИЧНІСТЬ ЩОДЕННИКІВ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Галич О.А.

Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Луганськ

У статті розглядаються щоденники українських письменників ХХ – початку ХХІ століття. Особливий акцент робиться на їхню публіцистичність, що є однією з провідних жанрових рис цієї мемуарної форми. Матеріалом служать щоденники В. Винниченка, О. Гончара, Є. Барана.

Ключові слова: публіцистичність, мемуари, щоденник, жанр, жанрові особливості

У літературі ХХ – початку ХХІ століть помітне місце посідають письменницькі щоденники. Будучи жанром древнім і водночас молодим, вони є одним із найпоширеніших жанрових форм мемуарної літератури, публіцистичність якої не викликає сумнівів. Після довгих сторіч перебування на маргінесах літературного процесу наприкінці другого тисячоліття мемуари несподівано для багатьох дослідників вирвалися вперед, випередивши інші жанри навіть суто художньої літератури. І хоча мемуарна проза представлена багатьма жанрами (роман, повість, есе, нарис, літературний портрет, лист, некролог тощо), щоденник у ній посідає особливе місце. “Якщо автобіографія і мемуари, – зазначала Г. Сиваченко, – зображують життя з певної часової дистанції й від того більш чи менш упорядковано, хронологічно послідовно, то щоденник немовби вихоплює ті чи інші події з плину життя в момент їхнього звершення. У “Щоденнику” Винниченка ці три жанрові форми немовби сплавляються. На малій площині власного життя письменник намагається прослухати пульс цілої доби, виразити зіткнення епох, рух історичного часу” [6, с.152]. “Щоденник” – страшний документ душевних страждань геніального мистця, – пише Роман Корогодський про твір Олександра Довженка, – він сприймається як сповідь художника, що оплатив ціною життя той моторошний світ, який оспівував усупереч історичній правді, прагнучи зберегти при цьому свою художню неповторність і самотність” [4, с.53]. На думку Бориса Хазанова, щоденник – це “літературний жанр, який являє собою протест проти літератури з її жанрами та прийомами; протест проти самої суті художньої творчості – його умовної, ігрової природи. Ось що таке щоденник, котрий веде письменник” [8, с.179]. „Щоденник на сьогодні є, мабуть, найменш вивченим жанром документальної прози, одною з тих ділянок в українському літературознавстві, якої практично не торкалося перо дослідника літератури, внаслідок залежності літературознавства, в основному, від панівних тодішніх стереотипів” [7, с.5]. „Щоденники – єдиний сьогодні жанр, поряд зі споминами / спогадами, який я можу

читати з насолодою і користю для себе” [1, с.51], – зазначав відомий критик Є. Баран.

Мета статті – розглянути щоденники українських письменників ХХ – початку ХХІ століття.

Актуальність даного дослідження нерозривно пов’язана з тими кардинальними змінами, які відбулися в Україні після здобуття нею незалежності в 1991 році. Ця історична подія дала можливість оприлюднити щоденники відомих українських митців, частина з яких досі незаслужено замовчувалася. Щоденник як мобільний публіцистичний жанр документальної літератури відображає ті важливі громадсько-політичні процеси, що відбувалися в суспільному розвитку. Дослідники документальної літератури, зокрема мемуарів, не раз звертали увагу на те, що інтерес до неї завжди зростає у переломні епохи, одну з яких переживає зараз Українська держава на початку ХХІ століття, в час становлення на світовій арені. Актуальність пропонованої праці посилюється ще й тим, що останнім часом значно зріс інтерес до творів, присвячених особистій долі видатних письменників; подій, свідками та активними учасниками яких були вони самі.

Постановка проблеми. Вивчення наукової та критичної літератури з даної проблеми показує, що як у західноєвропейському, американському та російському літературознавстві, так й у вітчизняному більш дослідженими є інші жанри мемуаристики – повісті, романи, літературні портрети, листи, – тільки не щоденники. Практично відсутні теоретико-літературні праці, в яких була б представлена жанрово-стильова специфіка щоденників, їх поетика, немає узагальнюючих праць про щоденники в історико-літературному плані. Не досліджується публіцистичний зміст цього жанру письменницької публіцистики.

Творча практика національних письменників минулого – початку нового століття наочно переконує, що досить значна їх частина (В. Винниченко, П. Тичина, О. Довженко, А. Любченко, О. Гончар, П. Сорока, К. Москалець, Є. Баран та ін.) регулярно вела щоденники. Цей жанр представлено десятками несхожих один на одного творів, що різняться між собою в широті охоплення життєвого матеріалу, публіцистичному його наповненні, тематичному й проблемному його розмаїтті, розкритті внутрішнього світу, часто сягаючи найінтимніших його глибин, проливаючи світло на приховані таємниці творчого процесу, мотивацію художніх задумів і їхню реалізацію. Щоденникові записи показують оточення письменника, розкривають перипетії навкололітературного життя, є джерелом вивчення світоглядних позицій автора, бачення ним історичного процесу й свого місця в ньому.

Постійна роздвоєність політика та митця неухильно супроводжує щоденникові записи Володимира Винниченка, робить їх поліфонічними, оскільки для політика характерним є раціоналізм мислення, постійний аналіз ситуацій, прогнозування їх розвитку, а для митця – поглиблена увага до почуттів, емоційних станів і настроїв, саморефлексій. Скажімо, записи 1940 року переповнені аналізом перебігу радянсько-фінської війни та її впливу на подальшу долю України. Характерним у цьому плані є новорічний запис письменника: „Глиняні ноги московського гевала все більше загрузають у фінляндську операцію. Зарозумілі нікчемники Кремля все

більше проймаються розумінням своєї нікчемності, а тому тривогою й страхом союз з Гітлером уже не ховається. Куди там гратися в дипломатичність. Давай швидше помочи, Гітлере, а то загину! І вже весь світ з усміхом повторює благання гевала інструкторів для армії, для промисловости. Ось-ось Гестапо одверто візьме в руки ГПУ і почне порядкувати всім ССРСР. І от цікаво: що ж тоді заважатиме союзникам проводити визнати одверто цей факт і відповідно на нього реагувати? Для нас, бідних... прокажених в укр. кутку – це не абстрактне питання: з ним в'яжеться наша доля” [2, с. 9]. А паралельно з цим триває напружена інтелектуальна праця: „Знову з'являється ідея роману мого життя. Переглянути всю смугу буття, якою я пройшов, і зафіксувати її так, як я її бачу тепер. Коли б милі американці замовили мені якраз оцю роботу, її вистачило б, здається, томів на десять. Не моє маленьке існування, а велике життя тих великих національних колективів, серед яких моє оте існування тяглося ниточкою” [2, с. 24].

Однак для того, щоб займатися політикою чи літературою, треба мати засоби для матеріального забезпечення. В еміграції В. Винниченка таких засобів не мав, особливо в 40-і роки. Ось чому в його щоденниках трапляються й нерідко такі нотатки: „Трошки неспокійно: щодня ми обоє хочемо цілий день їсти. Наше годування бідніє все більше, фруктів уже майже немає, горіхів зовсім не їмо, молока півлітра на двох, пшеницю економимо, а сама городина, очевидно, за всіх справитись не може. І нам весь час хочеться їсти...” [2, с. 24].

Г. Костюк зазначав: „На всіх записниках В. Винниченка лежить тавро його неспокійної, могутньої, яскраво-суперечливої, але сильної і чесної особистості, його безнастанних пошуків правди, добра і щастя для людей. У цьому чи не найбільша пізнавальна вартість його записок для нас і для наступних поколінь” [5, с. 28].

Яскравий вияв знайшла публіцистичність у щоденниках О. Гончара, особливо останніх років життя, коли з великими потугами почала утверджуватися українська державність. 21 січня 1992 року письменник занотує: „Те, що мені зараз розповіли, – це жахливо! Демократи стають хапугами! Купують „мерседеси” на чорнобильську валюту, що її так щедро й зворушливо жертвувала діаспора для порятунку чорнобильських дітей, зовсім не сподіваючись, що липучі долари приліпатимуть до липучих загребущих рук” [3, с. 396]. За місяць до смерті письменник записав у щоденнику те, що його найбільше турбувало: „Найбільшим лихом для України є національне самоїдство. Нема ненависті лютішої, ніж та, що виникла між самими українцями” [3, с. 571].

Щоденники Євгена Барана писалися зовсім в інший час, а тому їхня публіцистичність прямо пов'язана з суспільно-політичними подіями України початку XXI століття. Це і реакція критика на затягування справи про вбивство журналіста Гонгадзе („Справа журналіста Гонгадзе, яка тягнеться з вересня 2000-го, переконує мене, що моєю країною править Хунта, хитріша і цинічніша за піночетівську”) [1, с.25], корумпованість владних структур („Офіційна влада всуціль корумпована. Незалежна Україна 2001 року нагадує мені Рим часів Нерона і Калі гулі – розпуста, одна розпуста на вершині й рабське „воляче” мовчання низів” [1, с.34]), відгук на відвідини України Папою Римським („23-27.06. – перший візит Папи Римського Івана-Павла II (Кароля Войтили) в Україну. Це Боже благословення через

Папу. Він – єдиний сьогодні духовний лідер християн” [1, с. 36]), розповідь про ситуацію в Спілці письменників („Проїшли спілчанські збори, обирали делегатів на з’їзд... Спілка перетворилася на найвідсталіший колгосп. Її треба ігнорувати, що, за великим рахунком, я й роблю” [1, с. 39]). Щоденники Є. Барана засвідчують, що його свідомість еволюціонує з кожним записом. З роками автор стає поміркованішим і розважливішим в оцінках, про що свідчить хоча б такий запис 26 березня 2006 року: „Проїшли вибори до Верховної Ради. Як і передбачалося, Партія Регіонів набрала десь близько 32 %, далі йдуть БЮТ, ”Наша Україна”, соціалісти, комуністи, блок Вітренчихи. Шкода, що не пройшов блок Литвина (хоча це дані екзит-полу). Це перші вибори, які я сприймаю спокійно. Заслуга і Помаранчевої революції, і розчарування від неї. Бо моя Україна нікуди не поділася. Вона зі мною і в мені. І воювати за неї більше я не маю потреби” [1, с. 101].

Щоденник – це жанр мемуарної літератури, що, зародившись у давні часи, у ХХ столітті все ще перебував у процесі становлення. Домінантними жанровими рисами його є хронологічна послідовність авторських нотаток, певна дискретність записів, відсутність єдиного зв’язного сюжету, спільності авторського замислу. Як мемуарний жанр, щоденник має більшість рис, притаманних для мемуарної літератури в цілому. Зокрема, йому характерні суб’єктивність, документальність, асоціативність, концептуальність. Водночас такі жанрові риси, як звернення до минулого, наявність двох часових планів, у щоденниках мають специфічний вияв, адже дистанція в часі між подіями і записами про них наближається до нуля. І тільки справді великим письменникам минулого століття, таким як В. Винниченко, О. Довженко, О. Гончар і деяким іншим, удалося подивитися на сучасну їм дійсність з позицій майбутнього й помітити в ній тенденції, що будуть домінувати в наступні десятиліття.

Висновки. Щоденники українських письменників ХХ століття дають багатий матеріал не лише для теорії й історії літератури, а й для історіографії, що само по собі є цінним історико-культурним феноменом. Своєрідність щоденників згаданої доби полягає в тому, що часто вони, акцентуючи увагу на буденних подіях життя авторів, у підтексті висловлювали одвічні потаємні прагнення українського народу, виражали його волелюбний дух. І хоча щоденники минулого століття різняться між собою життєвим матеріалом, що ліг до їхньої основи, адже умови життя, в яких довелося працювати авторам, були абсолютно несхожими. Для В. Винниченка – це і дореволюційна доба з частою зміною місця перебування, арештами, конспірацією, переслідуваннями; спроба очолити національно-визвольну боротьбу в добу революції 1917-1920 років і десятиліття поневірянь по тому в еміграції. Щоденники Олеса Гончара – це понад п’ятдесят років української історії, переважно другої половини ХХ століття. Його записи – це своєрідна кардіограма доби з війною, тяжкими сталінськими повоєнними роками, короткочасною хрущовською “відлигою”, роками застою й радістю здобуття незалежності. Почуття творчої особистості в складну добу становлення незалежної України відтворено в щоденниках Є. Барана початку ХХІ століття. Публіцистичність щоденникового жанру не викликає жодних сумнівів.

Список літератури

1. Баран Є.М. Наодинці з літературою... Щоденникові нотатки, есеї. – Луцьк: ПДВ „Твердиня”, 2007. – 172 с.
2. Винниченко Володимир. Щоденники // Київська старовина. – 2001. – №3. – С. 9-25.
3. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.3 (1984 – 1995) / Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д. Гончар. – К.: Веселка, 2004. – 606 с.
4. Корогодський Роман. Довженко: вчора, сьогодні, завтра в країні національної культури // Дивослово. – 2001. – №4. – С. 52-54.
5. Костюк Григорій. Записники Володимира Винниченка // Винниченко Володимир. – Щоденник. – Т.І. Едмонтон, Нью-Йорк: Канадський інститут українських студій, 1980. – С. 11-28.
6. Сиваченко Галина. “Кому повім печаль мою?..” (Неопубліковані щоденники В. Винниченка) // Київська старовина. – 2000. – №3. – С. 175-153.
7. Танчин К.Я. Щоденник як форма самовираження письменника / Львів. нац. ун-т імені І. Франка. – 10.01.06 – теорія літератури. – Дис. канд. філол. наук. – Львів, 2005. – 198 с.
8. Хазанов Борис. Дневник сочинителя // Октябрь. – 1999. – №1. – С. 176-188.

Галич А.А. Публицистичность дневников украинских писателей

В статье рассматриваются дневники украинских писателей XX – начала XXI века. Особый акцент делается на их публицистичности, что является одной из ведущих жанровых особенностей этой мемуарной формы. Материалом служат дневники В. Винниченко, О. Гончара, Е. Барана.

Ключевые слова: публицистичность, мемуары, дневник, жанр, жанровые особенности

Halych A.A. Publicism of diaries of the Ukrainian writers

In the article the diaries of the Ukrainian writers are examined XX – beginning of a XXI age. Special accent is done on their publicism that is one of leading genre lines of this memoir form. Diaries serve as material of V. Vinnichenko, O. Honchar, E. Baran.

Key words: publicism, memoirs, diary, genre features

Пост упила до редакції 12.09.2008 р.